

Nappali hold. Esszék. Bp. 1991. Püski, 370 p.

Csoóri Sándor

Nappali hold

/Részletek/

Előszó – záradékkal

A Nappali hold írásai nemcsak egy hosszúra nyúlt írói korszakot zárnak le az életemben, hanem egy hosszúra nyúlt történelmit is: a negyvenhat évig tartó szovjet hódoltság korszakát.

Tizennégy éves voltam, amikor 1944 telén a Székesfehérvár térségében megtorpant háború minden szókimondó, nemi fölvilágosításnál nyersebben oktatott ki a történelmi gyilkolás közönyéről, a rombolás perverzítéséről s ezzel – akaratom ellenére is – belekevert abba a kalandba, amely mindmáig tart: a tanúskodás és az írás kényszerű kalandjába. Úgy jártam, mint az a gyanútlan járókelő, akinek a szeme láttára szörnyű villamoskarambol történik, s ha szökne is a szerencsétlenség helyszínéről, nem tud, mert ott marasztalja a látvány.

Negyvenhat éven át engem is a „látvány”: a korszak látványa nyűgözött le. Elmondhatom, hogy szinte minden jelképes pillanatát láttam, és átéltem ennek a négy és fél évtizedig elhúzódó hódoltságnak: az első Sztálin-gyertya lidérces fényétől kezdve az ötvenhatos Budapestet letaposó tankokon át Gorbacsov fáradt mosolyáig.

Bármit csináltam, bármit gondoltam: életem háttérében ennek az időszaknak az eseményei zajlottak.

Természetesen erről írtam a könyveim jórészét is. Nem a történetéről, hanem a közérzetéről.

A háború utáni négy-öt esztendő, mint sok romantikus fiatalnak, nekem is kifutópályám és röptető égboltom volt. De csalódnai, diákként, én nem a koholt perek idején csalódtam, hanem a szüleimet kifosztó állam gaztettei közben. 1952 őszén zuhantam le abból az ábrándos magasságból, ahová az ismeretlen szocializmus eszméi emeltek.

Azóta minden sorom – közvetlenül vagy közvetve – ennek a megrázkódtatásnak és magamra eszmélésemnek a dokumentuma. S egyúttal a tiltakozásé is.

A Nappali holdban megjelenő írásaim nagyobbik részét is ide sorolom még, hiszen akadnak köztük olyanok, amelyeket tíz évvel, nyolc évvel s hat évvel ezelőtt írtam, mint például az 1982-es Duray-előszó vagy a monori ellenzéki találkozóra írt tanulmányom: az Eltemetetlen gondok a Duna-tájon. Ezeknek s még két-három másik, hasonló tárgyú tanulmányomnak meg kellett volna jelenniük az 1986-ban nyomdába adott Készülődés a számadásra című kötetemben, de a legjobb indulatú szerkesztőmtől se várhattam volna el, hogy a „földalatti írásokat” odakeverje a „földfelettié” közé.

A Nappali hold másik fele azonban már nem a múlthoz, hanem jelenidőnkhez kötődik. A jelenidőnkhez, amely bennünk ugyan már megszületett, de a külső világban, a társadalomban még nem tudta megformálni önmagát.

A késlekedés, illetve az ütemvesztés miatt magam is büntudatot érzek, mivel az elmúlt két évben sokkal többet verítékeztem rohangáló és szervező politikusként, mint íróként. Pedig a rendszerváltás első percétől kezdve tudtam, hogy az író azzal politizál a leghatásosabban, ha a kor ellentmondásait mindenki másnál mélyebben megéli, meghaladja, és kultúrává alakítja át. Már csak azért is ez a legcélravezetőbb politikai módszer, mert a művészet és a kultúra, eredetüket tekintve, bizalmat ébresztenek a világban.

Záradék

A Nappali hold egyik írásáért a múlt évben – ne kerüljessük a szavakat – nyilvánosan megköveztek. Száznolcvannál több írásban támadtak rám. Sokáig nem tudtam: kibírom-e a halálos közáport. Kibírtam. Sőt: a lázalmokkal kísért tapasztalataim mellett még egy-két ijesztő igazságra is ráébredtem. Így ébredtem rá arra is, hogy aki igaz szeretne maradni, annak bizony még attól se szabad visszahőkölnie, hogy egy-egy pillanatban igaztalanná válik. Mert néha épp a törés mutatja meg a szembenálló feleknek is a valóság drámai, illetve tragikus teljességét.

Budapest, 1991. október

Csoóri Sándor

I. Erkölcsei revíziót

Antigoné megfakult arca

Töprengések a cenzúráról

Négy évvel ezelőtt a Magyar Írók Szövetségének közgyűlésén egyik pályatársunk azzal a hajmeresztő javaslattal állt elő, hogy Magyarországon is vezessék be a cenzúrát. Méghozzá az írók külön kérésére.

Fölcsattanó, kínos hahota fogadta a javaslatot. Mint amikor a hóhér házában kötelet emlegetnek. Cenzúrát Magyarországon? Dunába vizet?

A jelenlévő írók és irodalompolitikusok, a meghökkenésükben lenyelt gombostűk után, azzal próbálták nyugtatni magukat, hogy Eörsi Istvánt nyilván Karinthy Frigyes csalános szelleme szállta meg, s ezért gunyoroskodik ilyen gátlástalanul.

Bejelentését az első pillanatban magam is akasztófahumornak hittem.

De hamarosan megvilágosodott előttem, hogy Eörsi, ha számárfület mutogat is közben, nem csupán epéskedik és humorizál. Ellenkezőleg: cenzúrát óhajtó javaslata megfontolt, komoly gondolat. És nem visszalépés, hanem az előrejutás gondolata. Fonák módon épp a haladásé.

Arról van ugyanis szó, hogy a magyarországi cenzúra jóval szemérmesebb, lazább és megengedőbb, mint egyik-másik közép-európai államé, de egyúttal szétfolyóbb is. Puhány, megfoghatatlan, szivárgó. Alattomos, mint a kőd vagy a füst: nem fojt meg, de szakadatlanul köhögget. Lelki bronchitist kap tőle az ember. És Eörsi épp azt bizonygatta, javaslata magyarozatául, hogy a szenvedő, a szétfolyó és bizonytalan tiltásokkal szemben a nyíltan vállalt és nyíltan meghirdetett cenzúra – bármilyen vérlázító is kimondani, de – előny. Látható és kitapogatható korlátai vannak; feltüntetett zsákutcai, farkasvermei. Egyszóval: karaktere. Tilt, de tiltásával segít. Mert ami határozott, az engem is határozottá tesz. Közvetlenül vagy közvetetten. Közvetlenül úgy, hogy fölmérem és megverekszem vele, vagy odüsszeuszi ravaszággal túljárok az eszén. Közvetetten pedig lelki áttételek révén. Hiszen, ha pontosan

tudom, mitől félhetek, azzal szembefordulva általában könnyebben leszek vakmerő, mintha csak úgy vakon kell vagdalkoznia az embernek a sötétségben.

A karakteres cenzúra mögött, ősmetaforaként újra és újra fölmagaslik a görög dráma két példázatos alakja: Antigoné és Kreón. Az erkölcsi érdek és a hatalmi érdek, az egyéni eltökéltség és az uralkodói konokság egymásnak feszülő képviselői. Viszonyukat a feszültség és a végzetes különbözés csak részben határozza meg. Elevenebb kapocs köztük az, hogy egymás igazát elutasítják, de egymás igazságának tökéletesen ki vannak szolgáltatva. Saját legbensőbb lényüket, saját megszállottságukat úgy védelmezhetik leginkább, ha minél pörébben feltárják azt a másiknak, illetve minél inkább megmutatják sors szerinti védtelenségüket. Mert ha például Antigoné bujkálna, okoskodna, sunyin követné lelke parancsát, gyásza magánügye maradna, s nem lehetne a mindenséget átjáró fájdalom és dac szülője.

Ilyen tiszta és magasrendű feszültséget azonban csak a tragédia vagy dráma tud teremteni: cenzor és cenzúrázott személy soha. Mert az ő szembenállásuk már eredendően gyanakvó, romlott, kicsinyes. Egyik oldalról a magyarzkodás nélküli fölény és a megkérdőjelezhetetlen parancsérvényesítés szigora rontotta meg, a másik oldalról viszont a megalázott, a megtiport szellem dühe, undora, keserősége.

De ha mindezt illúziótlán tudja is az ember, mégsem mond le arról az ábrándról, illetve igényről, hogy kiszolgáltatottságában is eszményi és karakteres ellenfelet képzeljen el magának. [...]

1986

[...]

A mélypont

Válasz Kertész Ákos nyílt levelére
Kedves Ákos,

a mai naptól kezdve történhetik velem bármi, az elmúlt két hét akkor is az életem mélypontja marad. Lidérces szeptembervég, nagy belső sárgulásokkal s olyan forgószelekkel a mellkason belül, amelytől évtizedes barátságok dőltek ki a helyükről gyökerestül. A botrány kirobbantója letagadhatatlanul én vagyok, vagy némi Adys utánérzéssel szólva, a rajtam is átsöprő Sors, a kínos következményekért azonban már nemcsak nekem kell vállalnom a felelősséget. Nem tudom, mi jön még holnap vagy mi jöhet fél év múlva, de az első bírálóim után napokig azt gondoltam, hogy el kell némulnom, s kőfalat emeltetnem a szám elé.

A Te, Magyar Nemzetben megjelent nyílt leveled hangja zökkentett ki ebből a magam ellen forduló büntudatból. Te nem rágalmazni és zsarolni kezdtél, mint jó néhány pályatársam, aki kilépett miattam az Írószövetségből, s pisztolyt se küldtél újságpapírba csomagolva, hogy lőjem föbbe magamat, hanem azt üzented: hagyjuk már abba a zsidó-magyar kérdés borzolását és boncolását, mert fölösleges fájdalmat okozunk vele, de soraidban ott volt a biztatás, hogy mielőtt abbahagynánk, azért mondjam el én is a magamét.

Mennyivel más hang ez, mint azoké, akik rögtön baltacsapásokkal filozofálnak! Tudom, hogy vannak olyan területei az életnek és a halálnak, amelyeknek a szenvedés húzta meg a határát.

Ilyen terület a tragikus zsidó sors is. Örökös gyásszal és szomorúsággal körülkerített. Vészkorszakokat megélt ország. És ennek az országnak a status quóját nem lehet megbolygatni.

Csakugyan nem lehet?

Csakugyan!

Még akkor is, ha az ember tudja, hogy nemcsak az élet kényszerül folytonos újrakezdésekkel megújítani magát, hanem az emlékezet és az ember igazságösztone is?

Még akkor is!

Összeránduló gyomorral a francia moralistára gondolok: Albert Camus-re. Ezt írja egyik tanulmányában: „De a görögök sose mondták, hogy nem szabad áthágni a határt. Azt mondták, hogy van, és aki át merészeli lépni, arra könyörtelenül lesújtanak.”

Én most itt tartok, kedves Ákos.

De bevallom Neked, még ebben az állapotomban sem cserélnék azokkal az elegáns szellemekkel, akik ahelyett, hogy bajt keverő írásom miatt, mondjuk, a barátság nevében cefetül lehordanának, fölényesen levátesznek, ami az én magyar szótáramban korpás lelkű prófétát, vadhazafit jelent.

Hogy miért nem cserélnék velük? Azért, mert ha egy halálosan fontos kérdés érintése olyan magasfeszültségű szikrákat vált ki, mint amilyenek fölgyújtották most közéletünket, akkor addig kell a szellemi emberek körében beszélni róla – akár sziszifuszi eltökéltséggel is – , amíg a nyomasztó igazságok nem semmisülnek meg a felismeréseinktől.

A legtöbb bírálóm – köztük Te is, Hanák Péter is – két végzetes tévedést hány a szememre.

Bevallom, mindkettőt jogosan. Még akkor is jogosan, ha a helyreigazításuk szövetében az erős szálak mellett majdnem annyi foszlékony szátra bukkanhattam, mint ők az enyémben.

Azzal kezdem én is, amivel te kezded keserűen: a zsidók és a magyarok szellemi-lelki összeforradásának a Vészkorszak utáni megszűnésével. Ezt írod: „Jól látok, Sándor, jól olvasok? Szóval Auschwitzért cserébe, engeszteléseképp a pokoljárásért sújtsa a már megmaradtakat örök kiátkozás? Nem hisszük már el nekik, hogy asszimilációjuk őszinte lehet?”

De igen! Levendel László barátom élete, életműve, minden mozdulata, reflexe szinte szimbolikus életként igazol Téged. László – háta mögött némi kórboncnoki tapasztalattal – szanitécként kínlódja végig a cservenkai s a bori munkaszolgálatos tábor hónapjait, az erőltetett menet halálos vánszorgását, a kisebesedett lábak, lelkek, a kisebesedett levegő minden irtózatát és amikor hazaér, úgy dönt, hogy ő ennek a megbetegített, szerencsétlen magyar népnek az orvosa akar lenni. S az is már több, mint ötven éve!

A katarziszból ő a szeretetbe, a megértésbe, az emberfeletti vagy inkább emberi megbocsátásba tudott átlépni. Mint ahogy apád és sokan mások a szenvedő józanságba és tárgyilagosságba. Gondolom, az ő Vészkorszak utáni asszimilációjuk épp azáltal vált újra természetessé és teljessé, hogy belső konfliktusaik közben zsidó tudatuk valóságát is épen megőrizhették.

De el lehet-e várni a megalázottaktól, a kitzasztottaktól, a tömegsírok ledobhatatlan terhével hazaérkezőktől, hogy úgy gondolkodjanak a nemzetről és a hazáról, mint az elpusztított Radnóti, mint Levendel vagy mint az édesapád?

Nem lehet! A szörnyűségek túlélése utáni történelmi másnapon én még a bosszúállás beteges föllobbanását is megértem, noha elítélem. A nyers és a közvetett bosszúállást egyaránt, hisz akitől olyan abszurd módon veszik el a szülőföldjét, miként a zsidóságtól, mért ne választhatná helyette otthonául akár a gyűlöletet is? Azt az álcázott keskeny földsvárat, amelyre egy eltévedt rossz pillantás miatt bármikor vissza lehet húzódni.

Ákos, az én személyes tapasztalataim szerint a Vészkorszak utáni asszimiláció nemcsak olyan volt, mint amilyennek leírod, hanem sokféle. Némely esetben képlékeny, határozatlan, távolságtartó, görcsös, rejtekező, színlelő. Sőt ennek a háború utáni asszimilációnak olyan változatai is kialakultak, amelyekben az érzelmi disszimiláció lehetősége szervesen beletartozott. Nehogy félreérts, ezt én nem szemrehányásként mondom. Ellenkezőleg: rossz kedvből. Mert ezt a fajta lelkiállapotot én az ember szomorú szabadságának gondolom; az eldöntetlenség csapdájának.

A fenti gondolatsort követve most Neked ismétlem meg újra kifogásolt tételemet: a Vészkorszak után nem azért szűnt meg az asszimiláció mindkét felet gazdagító lehetősége, mert a „mélymagyar” vagy a „mélybesenyő” Csoóri ezt sokaktól önkényesen megtagadja, hanem azért, mert a két-három koalíciós év nyűglődései után hosszú időre maga a nemzet is megszűnt. Elveszítette tudatát, ellenálló reflexeit. Ugyan mihez lehetett volna itt jó lélekkel asszimilálódni? Az internacionalizmushoz? A Párthoz? Rákosiékhoz? Az ÁVO félelmet keltő szelleméhez? Mihez? A bűnösnek nyilvánított magyar néphez? Egyszerre Kölcseyhez, Adyhoz és a Sarlóhoz és a Kalapácshoz? Lukács Györgyhez és a szerepéből kiesett Veres Péterhez? Bibóhoz persze lehetett volna. Csak ki kellett volna százezer példányban adni például az Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem című tanulmányát és a zsidókérdésről írt katarikus munkáit. Ezzel talán elkezdődhetett volna a szétesett nemzet megteremtése. De a megtisztulás és a kiengesztelődés helyett a bemocskolódás folytatódott. S a Bibóban kifejeződő „nemzeti szellemet” mint káros taktikát és stratégiát Bibóval együtt félrelökték. S valamiképp hasonló történt Illyéssel is. A magyarság lelkiállapotát és egzisztenciális tragédiáját legeszelősebben – ugyanakkor a legtisztábban! – Illyés verse: az Egy mondat a zsarnokságról fejezi ki. Sajnos, ezt a verset is csak az ötvenhatos forradalom szabadította ki az asztalfiókbörtönéből.

Szekfü azt írja, hogy nemzeti önismeretünk a dualizmus korában állt a legalacsonyabb szinten. Kár, hogy Szekfünek nem volt alkalma később helyreigazítani történelmi véleményét.

Az ég szerelmére, Ákos, az asszimiláció elmaradásának a fölemlegetésével mért sértettem én meg a zsidóságot? Nem tagadhatjuk le, hogy a negyvenes évek végén, az ötvenesek elején – érthető módon – tömegeiben jobban asszimilálódott a marxizmushoz, a kommunizmus ideológiájához, mint a földbe taposott nemzet szelleméhez. Kivételekre persze, hála istennek, mindenkor hivatkozhatunk.

Ha rosszul emlékszem, vagy ha rosszul gondolom – győzz meg! Szerintem a zsidóság egy részét – a hétköznapi élet eseményein túl – az ötvenhatos forradalom forrasztotta össze a magyarsággal. És fordítva is! Sose felejtsem el október 23-ika estjét: ott állt a tüntető, a Nagy Imrére váró tömeg a Parlament előtt, amikor a nyolc órakor kezdődő Gerő-beszéd hallatán egy ismeretlen „forradalmár” zsidózni kezdett. Egyszerre öten ugrottunk a torkának.

Az ötvenhatos összeforradás történelmet teremtett Magyarországon és a világon is. A vértanúk és a börtönbe kerülő társaink valami olyasmit rendeztek el, aminek újszövetségi könyvét Bibó írta meg, jó évtizeddel ezelőtt.

Nem, megint nem fogalmaztam elég pontosan. Az ötvenhatos összeforradás „főpróbája” már ötvenháromban lezajlott, a júniusi kormányprogramot előkészítő küzdelmekben. Sok zsidó származású értelmiségi párttagunk morális önvizsgálatával, a magyarság nevében először végezte el a Rákosi-Gerő korszak részleges, de nyilvános kritikáját. Élénken emlékszem ma is azokra az életveszélyes napokra, amikor Benjámin

László, Déry Tibor, Háy Gyula, Örkény István a párthoz fűződő viszonyukat a nemzethez kötődő hűségükkel cserélték föl.

Tudom, hogy ezután a történelmi pillanat után nekem is úgy kellene gondolkodnom, mint ahogy Te gondolkodsz vagy Esterházy: kész, vége, zsidó-magyar kérdés nincs. Még akkor sincs, ha lehetne.

Van bölcsesség, amely így óvja magát és az életet. Jó volna végre megtanulni. Ez a bölcsesség azonban sokkal inkább a mélylélektanból, nem a történelmi helyzetekből következik. Ugyanis az „ötvenhatos asszimilációs pillanat” után, még a fegyverroponapjaiban elkezdődött az érzelmi és a politikai disszimiláció. A zsidó származású polgártársaink egy része, mint annyi nem zsidó kommunista – nyilván önvédelmi ösztönből – a szovjetek mellé és Kádár mellé állt. Azzal nyugtatva magát, hogy így a jobb, mert ki tudja, vajon milyen szörnyűséget okozhatott volna a győztesek nacionalizmusa.

Elképzelem, hogy az arcod megint belerándul a mondatomba, hisz nemcsak forradalmárok és ellenforradalmárok között húzok vonalat, hanem zsidók és magyarok között is.

Szeretnék meggyőzni arról, hogy ezt a rögeszmés szétválasztást nem én találtam ki. Évtizedeken át rám kényszerítették. Emlékezz csak arra a hetvenes évek elején lezajlott írószövetségi vitára, amelyen a népességfogyás és a kisebbségi magyarság ügyei mellett, a nemzet szellemi és erkölcsi zuhlását is négyen-öten fölemlítettük, támadva a politikai hatalmat, néhány olyan befolyásos személyre is kitérve, mint E. Fehér Pál, Pándi Pál és Rényi Péter. Az eredmény? Másnap tele volt a város azzal, hogy fölléptek az új antiszemiták, az új népiek az Írószövetségben. Nagy László, Sánta Ferenc, Fekete Gyula, Czine Mihály és Csoóri.

Szerencsére **Eörsi Istvánnal**, Konráddal, Veled, másokkal legyinteni tudtunk ezekre a rágalmakra. Legyinteni és együtt dolgozni a Kádár-rendszer lassú lebontásában. A 77-es Charta aláírásától kezdve a Bibó-émlékkönyv megszerkesztéséig, Monortól Lakiteleig, szinte minden ellenzéki megmozdulásban részt vettem. Semmi sem volt természetesebb, minthogy Donáth Ferencsel, Vásárhelyi Miklóssal, Kis Jánossal, Mécs Imrével egy levegőt szívjak, s ugyanannak a gondolatnak a kimunkálására fordítsam az erőimet, mint ők.

Kapaszkodj meg, most olyasmit árulok el Neked, amit még nem vallottam be senkinek: az eszem, a természetem, az érdeklődésem, az urbanitástól megérintett vonzalmaim alapján egy eszményi szabad demokrata táborban lett volna a helyem. Mert ahogy irodalomban is mindig jobban izgatott, amit nem ismertem, ami más volt, mondjuk az úgynevezett kortárs népiek világa helyett Pilinszkyé, Nemes Nagy Ágnesé, Orbán Ottóé, a politikában is éreztem hasonlót. Akkor pedig jogosan kérdezheted: hogyan és miért sértettem őket vérig az országvilág színe előtt? Féltékenységből? Irigységből? Dühből? Politikai perverzitásból?

Kétségbeesésemben!

Az egyre elfajuló magyar politikai állapotok miatt. Azt hajtogattuk még egy éve is, hogy a szabadság élménye nélkül képtelenek leszünk gyökeres változásra. És most tessék: itt vagyunk, szabadok vagyunk, tartós jogokat alkotunk Magyarországnak, amely közben esik szét bennünk, alattunk, körülöttünk. Micsoda könyörtelen és ismerős meghasonlás!

Nézz a szemembe Ákos, okozhat-e egyetlen írás olyan földindulást, mint amilyent az enyém okozott, ha a szavakban működő vulkánok mélye nyugodt? Ugye, hogy nem? A naponta megjelenő három-négyezer tárgyilagos, vagy fölingerelt cikk mind elfért a szeptemberi ég alatt, az enyém viszont mindenestül ránk rogyasztotta az eget. Hogy lehet ez? A lepkék közé vegyülve talán démonok szálltak meg ott a kertben? Gatyás és bamba démonok? Fajgyűlölők? Nem lehet, hogy inkább a társadalomban, a közéletünkben halmozódtak föl kibeszéletlen démoni indulatok? Ne felejtjük el, hogy itt, ebben az országban, az érzelmeiben, a múltjában,

az ízlésében megsértett ember készítette elő a mostanra kialakuló történelmet. Érthető hát, ha válságos helyzetben ezek a sérelmek fölizzanak.

Az igazi bajt én abban látom, hogy nincs kohéziós erő ebben az országban. Olyan erő, amely a lelkek molekuláit egy-egy kivételes napnál hosszabb ideig is össze tudná tartani. Az erdélyiekért rendezett tüntetésen és Nagy Imrék temetésén még együtt voltunk. Aztán szétestünk újra. Ne hidd, hogy ezeken az összehozó napokon illedelmesen hazudtunk egymásnak. Nem. Csupán ennyire futotta egyre fogyatkozó erő- és bizalomtartalékainkból.

Némelyek azzal vigasztalnak, hogy a kohézió, az egybetartozás hiánya most természetes állapot, mert a demokrácia előbb megoszt bennünket, hogy utána egyesíthessen. Örömmel elfogadnám ezt a tetszetős utópiát, ha pár napja nem azért fenyegetne szellemi lincshangulat, mert a sokféle különbség, elkülönülés sorában a zsidóság és a magyarság közt fölfedezhető lehetséges különbségről próbáltam beszélni.

Ákos, én minden érintett, zsidó származású magyar polgártól nyilvánosan bocsánatot kérek, ha magyarságában megbántottam, de akkor nyelvileg és fogalmilag segítetek nekem, hogy ezt az egész taburendszert a mélylélektan borzalmaitól elszakítva, tisztába tehessük. Kertész Imre, akit minden kioktató indulata ellenére továbbra is becsülök, ezt írja ellentmondást nem tűrő logikával: „»zsidóság«: ilyesmi természetesen – eltekintve a statisztikai címszótártól – nem létezik”. Nem értem, mért baj az, ha létezik? A szeptember 17-i Kurírban Szabó Miklós viszont így nyilatkozik: „...Természetes ezek után, hogy a Rákosi-rendszer politikai garnitúrájának több mint a fele zsidó származású volt, hiszen Rákosiék számára ők voltak a megbízhatók... ’56 után az újra kiépülő apparátusban a zsidóság (az én kiemelésem Cs.S.) már nem szerepelt felülreprezentáltan. Egy terület maradt s ez a terület éppen napjainkban válik politikai harc színterévé: a sajtó, az újságíró-társadalom. Ma a »zsidókérdés« tulajdonképpen újságírókérdés, s akik ebbe nem akarnak beletörődni, azok ezt az újságírógarnitúrát mindenestül le akarják cserélni.”

Mit tehetek én az ilyen jogos, de homlokegyenest eltérő fogalomhasználat zavarához hozzá? Legföljebb azt, amit a francia filozófus Michael Foucault mondott az igazságról: „...hogyan lehetséges az, hogy az igazság oly kevésbé igaz?”

Kedves Ákos, már a huszonhatodik oldalt kezdem el körmölni kézzel és még a legkényesebb állításomról egyetlen szót sem szóltam. Arról, hogy a zsidóság megpróbálja asszimilálni a magyarságot. Természetesen nem biológiailag, mint ahogy sokan értették, hanem tudatilag.

Nagyon kérlek, hallgass végig türelmesen. Itt – meg-megroggyanó lábbal – több lépcsőre kell föllépdelnem egymás után.

Hadd kezdjem ezt a lépegetést egy személyes megjegyzéssel. Ismét Camus-t idézek. Azt írja, hogy „a kétségbeesés nem tény, hanem állapot...” Igen, az. Mégpedig a magam ellen fordítható bűn állapota. Így amit a tudat lehetséges asszimilálásáról írtam – a politikai nemzet megteremtésével kapcsolatban! –, csupán az én számomra jelenthet kudarcélményt, a zsidó tudattal is élő személy számára még siker és dicsőség is lehet. Szabó Miklós fentebb idézett szövege nem zárja ki az én kétségbeesésem okait.

De lépünk eggyel magasabbra. Rossz módszerrel ugyan, de utaltam rá, hogy engem a kultúrában történő asszimiláció nemhogy zavar, egyenesen izgat is! Költészetben, festészetben, zenében sose éreztem ellenkezést. Jöjjön Eörsi, Konrád, Nádás Péter vagy Radnóti Sándor, gyere Te, boldogan kitarom magamat Nektek. A nemes hatástól mindenkor meg tudtam részegülni.

Van azonban az életünknek egy rejtett dimenziója, amelyet – különösen ebben a leromlott állapotunkban – védenünk kell: a nemzet, a nemzeti tudat, a magyarság önvédelmi

ösztönének a hagyománya. Beszéljünk tisztán: Tőled, Fejtőtől, Mezei Andrástól, Kende Pétertől és még számtalan más, hozzájuk hasonló értelmiségitől egyáltalán nem féltem. Sőt elvárom tőlük, hogy segítsenek. De attól a szinte ösztönös gondolkodásmódtól, amely magától a nemzet fogalmától is idegenkedik, sőt valamilyen hamis európaiság fölényével legyint rá, bizony-bizony féltem. Te is tudod, hogy a 45 utáni Magyarországon kivételes előjogokkal kialakult egy „politikai nemesség”, amely a régi nemesség történelmi szerepének a fonákjaként az elnemzetietlenítést tartotta feladatának. Sajnos ezzel olyan roncsoló hagyományt teremtett meg, amely az oktatástól kezdve a kultúrán át a sajtóig, a televízióig máig is hat. Épp egy olyan nyomorult országban, ahol annyira elsivatagosodott a tudat, hogy a hetvenes években a főiskolára jelentkező diákok még azt sem tudták, milyen nyelven beszélnek a székelyek. A szabad demokraták egyik hangadó személyisége könyvet is ír arról (Idola Tribus – Törzsi bálvány), hogy a nemzeti érzés a liberális demokraták szemében fogyatékos, valamiféle barbár örökség. Ráadásul veszedelmes is.

Ha biológiailag erős nép volnánk, s nem apadó, a fejem se fájna. De minket nem a biológia, hanem a tudat segíthet át a mostani idők roppant veszélyes szakadékain.

Egy ilyen levél alkalmatlan műfaj arra, hogy a magyarság érzelmeit támadó vádakra válaszoljak. Érvelés helyett inkább csak szomorkodom. Egyik ismerősöm tavaly októbertől máig több mint négyszáz olyan cikket gyűjtött össze, amelyben bennfentes és művelt újságírók ostoroznak bennünket „nacionalizmusunk” miatt. Mit akart Ady a dualizmus korában? Fölébreszteni a magyarban a magyart! És Széchenyi egy századdal előbb? Visszamágyarosítani a magyarokat! A negyven éven át tartó tudat-, érzelem-, stílus-, hagyománypusztítás után talán Széchenyit s Adyt kellene követnünk ma is, nem a gúnyolódó újságírók s politikusok tudatzüllesztő szövegeit. Irónia és gúnyolódás még eddig sehol se teremtett nemzeti egységet.

Kedves Ákos, félek attól, hogy ez a nyílt levél nemcsak zaklatott, de nagyon töredékes is. Golyózáporban születhetnek új igazságok, de új megfogalmazások alig. Az ember ilyenkor nem ér rá fölnézni az égre, hogy szavainak távlatot teremtsen. Ez a mostani válaszom inkább csak vázlat lehet egy sokkal több érveléssel, sokkal több gondolati és érzelmi drámát hömpölygető esszének, hisz a zsidóság Vészorkorszaka mellé más huszadik századi poklok is odasorakoznak. És, úgy tetszik, a valóságot ma már csak a másik szenvedését is megértő ember értheti meg.

Köszönöm, hogy megszólalásod alkalmat kínált néhány gondolat megfogalmazására. Külön köszönöm leveled emberhez és íróhoz méltó hangját.

Budapest, 1990. október 4.

Baráti kézszorítással,

Sándor

[Teljes szöveg](#)